

TEZAURUL MONETAR ROMAN IMPERIAL DESCOPERIT LA BOCȘA, JUD. CARAȘ-SEVERIN

EMANUEL PETAC

În anul 1851, cu prilejul efectuării unor lucrări rutiere între localitățile Bocșa și Ramna, din jud. Caraș-Severin, a fost descoperit un tezaur monetar alcătuit din 119 monede romane imperiale din argint, ce se eșalonează de la Vespasian la Traian Decius. Trimise inițial la Viena, piesele au fost ulterior returnate autorităților locale.

Deși publicat la numai doi ani de la întâmplătoarea sa recuperare¹ și menționat ulterior în diferite lucrări de sinteză², depozitul respectiv nu s-a bucurat niciodată de atenția cuvenită. În aceste condiții, subliniind meritele reale ce revin primului editor al descoperirii, care a precizat legendele și a descris într-o manieră, fie ea și generală, iconografia reversurilor – fapte care au permis, în cea mai mare parte a cazurilor, identificarea precisă a exemplarelor cercetate –, trebuie să constatăm totuși că modul de publicare al tezaurului suferă de mari neajunsuri, nefiind menționate legendele de pe aversul monedelor, iar reversurile, la rândul lor, fiind insuficient de amănunțit prezentate. În împrejurările menționate, considerăm că republicarea tezaurului, în vederea efectuării tuturor precizărilor pe care catalogele actuale le fac posibile, este absolut necesară.

CATALOGUL MONEDELOR

DENARI

Vespasian

- RIC, II, p. 16, nr. 10, Roma, anii 69–71.
- BMC, II, p. 4, nr. 26–30, Roma, anii 69–70.
- RIC, II, p. 19, nr. 37, Roma, anii 70–72.
- BMC, II, p. 10, nr. 57–59, Roma, anii 70–71.

Hadrian

- RIC, II, p. 345, nr. 42, Roma, anul 118.
- BMC, III, p. 249, nr. 74, Roma, anul 118.
- RIC, p. 152, nr. 70, Roma, emisiunea 4, anul 118.
- RIC, II, p. 354, nr. 118, Roma, anii 119–122.
- BMC, III, p. 271, nr. 257, Roma, anii 119–122.

Hill, p. 152, nr. 68, Roma, emisiunea 4, anul 118.

- RIC, II, p. 371, nr. 268–270, Roma, anii 134–138.

BMC, III, p. 330–331, nr. 715–727, Roma, anii 134–138.

Hill, p. 167, nr. 576, Roma, emisiunea 23, anul 135 sau p. 175, nr. 932, Roma, emisiunea 27, anul 138.

Hadrian : Lucius Aelius Caesar

- RIC, II, p. 392, nr. 434, Roma, anul 137.
- BMC, III, p. 365, nr. 977, Roma, anul 137.
- Hill, p. 174, nr. 862, Roma, emisiunea 26, anul 137.

Antoninus Pius

8. RIC, III, p. 42, nr. 129, Roma, anii 145-161.
BMC, IV, p. 76, nr. 521-522, Roma, anii 145-147 (cf. p. LXIV).
Hill, p. 197, nr. 728, Roma, emisiunea 20, anul 147.
9. RIC, III, p. 43, nr. 137, Roma, anii 145-161.
BMC, IV, p. 77-78, nr. 536-539, Roma, anii 145-147 (cf. p. LXIV).
Hill, p. 197, nr. 723, Roma, emisiunea 19, anul 146.
10. RIC, III, p. 53, nr. 220, Roma, anii 152-153.
BMC, IV, -.
11. RIC, III, p. 62, nr. 301, Roma, anii 159-160.
BMC, IV, p. 146, nr. 981-982, Roma, anii 159-160.

Antoninus Pius : Diva Faustina

12. RIC, III, p. 69, nr. 347, Roma, grupa C, după anul 141.
BMC, IV, p. 54, nr. 354-357, Roma, emisiunea III, anii 147-161 (cf. p. XLIII).
Hill, -: post 148 p. Chr.
- 13-14. RIC, III, p. 72, nr. 373-374, Roma, grupa C, după anul 141.
BMC, IV, p. 63, nr. 449-452, Roma, emisiunea III, anii 147-161 (cf. p. XLIII).
15. RIC, III, p. 72, nr. 378, Roma, grupa C, după anul 141.
BMC, IV, p. 64, nr. 461-463, Roma, emisiunea III, anii 147-161 (cf. p. XLIII).

Antoninus Pius : Marcus Aurelius Caesar

16. RIC, III, p. 80, nr. 429 a-b, Roma, anii 145- (147?).
BMC, IV, p. 85-86, nr. 594-601, Roma, anii 145-160?
Hill, p. 197, nr. 724, Roma, emisiunea 19, anul 146.
17. RIC, III, p. 88, nr. 473, Roma, anii 156-157.
BMC, IV, p. 131-132, nr. 893-897, Roma, anii 156-157.

Antoninus Pius : Faustina II

18. RIC, III, p. 93, nr. 495 a-b, Roma, după anul 145 (cf. p. 3).
BMC, IV, p. 167, nr. 1099-1102, Roma, grupa VI, anii 157-161 (cf. p. XLIV și p. 167, nota *).
19. RIC, III, p. 93, nr. 496, Roma, după anul 145 (cf. p. 3).

BMC, IV, p. 168, nr. 1103-1105, Roma, anii 157-161 (cf. p. XLIV și p. 167, nota *).

20. RIC, III, p. 95, nr. 509, Roma, după anul 147 (cf. p. 3).
BMC, IV, p. 161, *, Roma, grupa I, anii 147-150 (cf. p. XLIV).

Marcus Aurelius

21. RIC, III, p. 234, nr. 271-272, Roma, anii 172-173.
BMC, IV, p. 467, nr. 570, Roma, anul 172-173.
22. RIC, III, p. 235, nr. 287-288, Roma, anii 173-174.
BMC, IV, p. 467-468, nr. 571-574, Roma, anii 172-173.

Commodus

23. RIC, III, p. 368, nr. 15, Roma, anul 181.
BMC, IV, p. 698, nr. 61-62, Roma, anul 181.
24. RIC, III, p. 372, nr. 57, Roma, anul 183.
BMC, IV, p. 706, nr. 105, Roma, anul 183.
25. RIC, III, p. 393, nr. 235, Roma, anul 192.
BMC, IV, p. 749, nr. 323-324, Roma, anul 192.

Septimius Severus

26. RIC, IV, 1, p. 101, nr. 86, Roma, anii 196-197.
BMC, V, p. 44-45, nr. 146-149, Roma, anul 196.
Hill, *Septimius Severus*, p. 19, nr. 231, Roma, emisiunea 13, iunie 196.

Elagabal

27. RIC, IV, 2, p. 38, nr. 158-161, Roma, nedatată.
BMC, V, p. 565-566, nr. 234-239, Roma, anii 220-222.

ANTONINIENI

Gordian III

28. RIC, IV, 3, p. 16, nr. 5, Roma, emisiunea 1, anii 238-239, p. 35, nr. 202, Antiohia, emisiunea 1, anii 238-239 sau p. 37, nr. 217, Antiohia, emisiunea 2, anii 242-244.
Eddy, *Smyrna*, p. 77, Roma, emisiunea 1, anii 238-239.
29. RIC, IV, 3, p. 17, nr. 19, Roma, emisiunea 2, anul 239.
Eddy, *Smyrna*, p. 77, Roma, emisiunile 1-2, august 238-decembrie 239.
- 30-32. RIC, IV, 3, p. 19, nr. 37, Roma, emisiunea 3 a, ianuarie-martie 240, p. 21,

- nr. 54, Roma, emisiunea 3 b, martie-mai 240 sau p. 23, nr. 68-69, Roma, emisiunea 3 c, iunie-decembrie 240.
Eddy, *Smyrna*, p. 78, Roma, emisiunea 3, anul 240 (cf. p. 70).
- 33-34. RIC, IV, 3, p. 23, nr. 67, Roma, emisiunea 3 a, ianuarie-martie 240.
Eddy, *Smyrna*, p. 78, Roma, emisiunea 3, anul 240 (cf. p. 70).
- 35-38. RIC, IV, 3, p. 25, nr. 84, Roma, emisiunea 4, ianuarie 241-iulie 243 (cf. p. 6 și p. 24, nota *).
Eddy, *Smyrna*, p. 78, Roma, emisiunea 4, anii 241-243.
- 39-42. RIC, IV, 3, p. 25, nr. 86, Roma, emisiunea 4, ianuarie 241-iulie 243 (cf. p. 6 și 24, nota *).
Eddy, *Smyrna*, p. 78, Roma, emisiunea 4, anii 241-243.
43. RIC, IV, 3, p. 25, nr. 92, Roma, emisiunea 4, ianuarie 241-iulie 243 (cf. p. 6 și 24, nota *).
Eddy, *Smyrna*, p. 78, Roma, emisiunea 4, anii 241-243.
- 44-48. RIC, IV, 3, p. 31, nr. 143-144, Roma, emisiunea 5, anii 243-244.
Eddy, *Smyrna*, p. 78, Roma, emisiunea 5, anii 243-244.
- 49-51. RIC, IV, 3, p. 31, nr. 148, Roma, emisiunea 5, anii 243-244.
Eddy, *Smyrna*, p. 78, Roma, emisiunea 5, anii 243-244.
52. RIC, IV, 3, p. 34, nr. 184, Antiohia, emisiunea 1, anii 238-239, p. 37, nr. 209, Antiohia, emisiunea 2, anii 242-244 sau p. 39, nr. 234, Antiohia, hibridă.
Eddy, *Smyrna*, p. 73, Antiohia, emisiunea 1, anul 242?
53. RIC, IV, 3, p. 37, nr. 212, Antiohia, emisiunea 1, anii 238-239.
Eddy, *Smyrna*, p. 73, Antiohia, emisiunea 1, anul 242?
54. RIC, IV, 3, p. 37, nr. 213, Antiohia, emisiunea 2, anii 242-244.
Eddy, *Smyrna*, p. 73, Antiohia, emisiunea 2, anii 242-244.
55. RIC, IV, 3, p. 37, nr. 216, Antiohia, emisiunea 2, anii 242-244.
Eddy, *Smyrna*, p. 73, Antiohia, emisiunea 2, anii 242-244.
56. RIC, IV, 3, p. 68, nr. 3*, Roma, emisiunea 3, anul 246.
Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 3, anul 246.
57. RIC, IV, 3, p. 68, nr. 4, Roma, emisiunea 3, anul 246.
Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 3, anul 246.
58. RIC, IV, 3, p. 70, nr. 12*-13, Roma, emisiunea 5, anul 248 (cf. p. 58).
Eddy, *Smyrna*, p. 99, Roma, emisiunile 5-6, anul 248.
59. RIC, IV, 3, p. 70, nr. 19*-20*, Roma, emisiunea 5, anul 248 (cf. p. 58).
Eddy, *Smyrna*, p. 99, Roma, emisiunile 5-6, anul 248.
60. RIC, IV, 3, p. 70, nr. 23*, Roma, emisiunea 5, anul 248 (cf. p. 58).
Eddy, *Smyrna*, p. 99, Roma, emisiunile 5-6, anul 248.
- 61-62. RIC, IV, 3, p. 71, nr. 26 b, Roma, emisiunea 2, anul 245 (cf. p. 57).
Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 2, anul 245.
- 63-65. RIC, IV, 3, p. 71, nr. 27* b, Roma, emisiunea 3, anii 244-247, p. 75, nr. 57, Roma, emisiunea 4, anul 247 (cf. p. 58) sau p. 78, nr. 82, Antiohia, grupa I, anul 247 (cf. p. 65).
Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 3, anii 245-247, emisiunea 4, anul 247 sau p. 100, Antiohia, anii 245-249.
66. RIC, IV, 3, p. 71, nr. 28 c, Roma, emisiunea 3, anii 245-247 sau p. 75, nr. 59, Roma, emisiunea 4, anul 247.
Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 3, anii 245-247 sau emisiunea 4, anul 247.
67. RIC, IV, 3, p. 72, nr. 31*, Roma, emisiunea 2, anul 245 (cf. p. 57).
Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 2, anul 245.
- 68-69. RIC, IV, 3, p. 72, nr. 32 b, Roma, emisiunea 1, anul 244 (cf. p. 56).
Eddy, *Smyrna*, p. 97, Roma, emisiunea 1, anul 244.
70. RIC, IV, 3, p. 73, nr. 40* b, Roma, emisiunea 1, anul 244 (cf. p. 56).
Eddy, *Smyrna*, p. 97, Roma, emisiunea 1, anul 244.

71-74. RIC, IV, 3, p. 73, nr. 44 b-45, Roma, emisiunea 3, anii 245-247 (cf. p. 57), p. 75, nr. 65*, Roma, emisiunea 4, anul 247 (cf. p. 58), p. 78, nr. 85, Antiohia, grupa I, anul 247 (cf. p. 65) sau p. 81, nr. 106*-106 A, hibride.

Eddy, *Smyrna*, p. 98-99, Roma, emisiunea 3, anii 245-247, p. 99, Roma, emisiunea 7, anii 248-249 sau p. 100, Antiohia, anii 245-249.

75-76. RIC, IV, 3, p. 74, nr. 49 b-50, Roma, emisiunea 1, anul 244 (cf. p. 56).

Eddy, *Smyrna*, p. 97, Roma, emisiunea 1, anul 244.

77-78. RIC, IV, 3, p. 74, nr. 52*-53, Roma, emisiunea 1, anul 244 (cf. p. 56).

Eddy, *Smyrna*, p. 97, Roma, emisiunea 1, anul 244.

Filip Arabul: Otacilia Severa

79-80. RIC, IV, 3, p. 83, nr. 119 b, Roma, emisiunea 2, anul 245 (cf. p. 57) sau p. 83, nr. 125 c-126, Roma, emisiunea 3, anii 245-247 (cf. p. 57-58) sau p. 84, nr. 129, Roma, emisiunea 4?, anii 247-249 (cf. p. 58 și 84) sau p. 86, nr. 143, hibridă.

Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 2, anul 245, emisiunea 3, anii 245-247 sau emisiunea 4, anul 247.

81. RIC, IV, 3, p. 83, nr. 123* c, Roma, emisiunea 2, anul 245 (cf. p. 57), p. 83, nr. 128 A, Roma, anii 246-248 sau p. 86, nr. 145, hibridă.

Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 2, anul 245.

Filip II

82-83. RIC, IV, 3, p. 95, nr. 213* c, Roma sau Antiohia, emisiunea 1, anii 244-245 (cf. p. 64).

Eddy, *Smyrna*, p. 97, Antiohia, emisiunea 1, anii 244-245?

84. RIC, IV, 3, p. 95, nr. 216 c, Roma, emisiunea 2, anul 245 (cf. p. 57).

Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 2, anul 245.

85-89. RIC, IV, 3, p. 96, nr. 218* d-219, Roma, emisiunea 3, anii 245-247 (cf. p. 57-58).

Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 3, anii 245-247.

90-91. RIC, IV, 3, p. 97, nr. 224, Roma, emisiunea 5, anul 248 (cf. p. 59).

Eddy, *Smyrna*, p. 99, Roma, emisiunile 5-6, anul 248.

92. RIC, IV, 3, p. 97, nr. 227 sau 231 c, Roma, emisiunea 4, anul 247 (cf. p. 58).

Eddy, *Smyrna*, p. 98, Roma, emisiunea 4, anul 247.

93. RIC, IV, 3, p. 99, nr. 240 b, Antiohia, emisiune târzie, anul 247? (cf. p. 64-65).

Eddy, *Smyrna*, p. 100, Antiohia, anii 245-249.

Dectius

94-95. RIC, IV, 3, p. 120, nr. 1 b, Roma, grupa I, anul 249? (cf. p. 109 și 111-112).

K.J.J. Elks, NC⁷, 12, 1972, p. 112-113, Roma, emisiunea 1.

96-98. RIC, IV, 3, p. 120, nr. 2 b, Roma, grupa I, anul 249? sau p. 121, nr. 12 b, Roma, grupa II (prima parte), începutul anului 250 (cf. p. 109 și p. 111-112).

K.J.J. Elks, NC⁷, 12, 1972, p. 112-113, Roma, emisiunea 1 (RIC, 2 b) sau emisiunea 2, prima parte (RIC, 12 b).

99-102. RIC, IV, 3, p. 120, nr. 3 b, Roma, grupa I, anul 249? sau p. 122, nr. 16* c, Roma, grupa II (prima parte), începutul anului 250 (cf. p. 109 și p. 111-112).

K.J.J. Elks, NC⁷, 12, 1972, p. 112-113, Roma, emisiunea 1 (RIC, 3 b) sau emisiunea 2 (RIC, 16* c), prima parte.

103. RIC, IV, 3, p. 121, nr. 7* c (foarte probabil), Roma, grupa I sau prima parte a grupei II, sfârșitul anului 249-începutul anului 250 (cf. p. 109 și 111-112) sau p. 126, nr. 48, Antiohia, anii 250-251.

K.J.J. Elks, NC⁷, 12, 1972, p. 112-113, Roma, emisiunea 1 (RIC, 7 c) sau p. 112, Roma, emisiunea 2, prima parte.

104. RIC, IV, 3, p. 122, nr. 16 c-17 b, Roma, grupa II, sfârșitul anului 249 ori începutul lui 250-iunie 251 (cf. p. 109 și 111-112) sau p. 124, nr. 39*a, b-40*, Mediolanum, anii 250-251, eronat atribuit lui Filip Arabul de editor.

K.J.J. Elks, NC⁷, 12, 1972, p. 112-113, Roma, emisiunea 2, prima parte (RIC, 16 c), Roma, emisiunea 2, partea a doua (RIC, 17 b) sau Roma, emisiunea 3, (RIC, 39* a, b-40*).

105. RIC, IV, 3, p. 122, nr. 21* b sau 23-25, Roma, grupa II (prima parte), sfârșitul anului 249 sau începutul lui 250 (cf. p. 109 și 111-112).

K.J.J. Elks, NC⁷, 12, 1972, p. 113, Roma, emisiunea 2, prima parte (RIC, 21* b) sau partea a treia (RIC, 23-25).

106-108. RIC, IV, 3, p. 123, nr. 28* b, Roma, grupa II, sfârșitul anului 249-ianuarie-iunie 251 (cf. p. 109 și 111-112).

K.J.J. Elks, NC⁷, 12, 1972, p. 112, Roma, emisiunea 2, prima parte.

Decius: Herennia Etruscilla

109-112. RIC, IV, 3, p. 127, nr. 58 b, Roma, grupa I și prima parte a grupei II, sfârșitul anului 249 și începutul lui 250 (cf. p. 109 și p. 111-112).

113-116. RIC, IV, 3, p. 127, nr. 59* b (foarte probabil), Roma, prima parte a grupei II, prima jumătate a anului 250 (cf. p. 109 și p. 111-112) sau p. 128, nr. 65 a (rară), Antiohia, prima jumătate a anului 251 (cf. p. 112).

117-119. Neidentificabile.

Monedele se repartizează pe emitenți după cum urmează: Vespasian 2 (1,68%), Hadrian 4 (3,36%), Hadrian: Lucius Aelius Caesar 1 (0,84%), Antoninus Pius 4 (3,36%), Antoninus Pius: Diva Faustina 4 (3,36%), Antoninus Pius: Marcus Aurelius Caesar 2 (1,68%), Antoninus Pius: Faustina a II-a 3 (2,52%), Marcus Aurelius 2 (1,68%), Commodus 3 (2,52%), Septimius Severus 1 (0,84%), Elagabal 1 (0,84%), Gordian al III-lea 28 (23,52%), Filip Arabul 23 (19,32%), Filip Arabul: Otacilia Severa 3 (2,52%), Filip al II-lea 12 (10,08%), Decius 19 (15,96%), Decius: Herennia Etruscilla 4 (3,36%), trei exemplare (2,52%) nefiind identificabile. Cel mai bine reprezentați sunt, în ordine, Gordian al III-lea, Filip Arabul și Traian Decius, anii 238-251 furnizând 77,31% din ansamblul numerarului teaurizat. Analizând structura depozitului pe etape cronologice, constatăm că dinastia Flavilor are o prezență simbolică, cele două exemplare cu efigia lui Vespasian (1,68%) constituind, de fapt, piese rămase cu totul accidental în circulație. Anii 96-161 (18 exemplare) dețin peste 15 procente din masa monetară teaurizată, ultimei părți a dinastiei Antoninilor revenindu-i, prin cele cinci monede în cauză, doar 4,20% din total. Extrem de slab reprezentată este dinastia Severilor, care grupează doar doi denari (1,68%), de la Septimius Severus respectiv Elagabal. Etapa finală, a ultimilor 15 ani, corespunzând perioadei anarhiei militare, furnizează mai mult de trei sferturi din numerarul acumulat, fiind bine reprezentați toți împărații din intervalul menționat. Caracteristicile structurale ale depozitului corespund pe deplin unui tezaur de circulație, alcătuit foarte probabil într-un interval de timp relativ scurt, din numerarul aflat pe piață și utilizat în mod curent în momentul ascunderii sale. Surprinde oarecum, în acest context, numai extrem de slaba prezență a monedelor Severilor, care cu doar câțiva ani mai înainte furnizau o parte importantă a numerarului din argint aflat pe piața provincială dacică³. Depozitul reflectă situația specifică tezaurelor din partea est-europeană a imperiului încheiate în deceniul al cincilea al secolului al III-lea, acestea fiind caracterizate de o pondere cu mult mai consistentă a pieselor purtând efigia lui Gordian al III-lea sau Filip Arabul decât cea cunoscută în aceeași vreme în descoperirile similare din Occident⁴. Această stare a lucrurilor se datorează expedierilor către Est a unor cantități apreciabile de monedă nouă de-a lungul anilor '40 ai secolului al III-lea, ca urmare a solicitărilor militare la care era supus statul roman de atacurile barbare de la Dunărea de Jos, acestea prelungindu-se și la începutul decadei următoare⁵.

Examinarea tezaurelor monetare care au ca emisiuni finale piese purtând efigia lui Decius⁶ confirmă reculul exemplarelor bătute înainte de reforma lui

Septimius Severus⁷. Singurele excepții sunt reprezentate de cele câteva depozite de acumulare (Kingersheim, Rusciuk I, Réka Devnia), ansambluri în care tendința de conservare a unui numerar mai vechi este firească⁸. Din acest punct de vedere, descoperirea de la Bocșa, cu cele peste 20 de procente reprezentând piese anterioare ascensiunii la tron a lui Septimius Severus, pare a pune în evidență existența unui nucleu mai vechi, reprezentat de cele mai multe dintre emisiunile împăraților Flavi și Antonini, acestora din urmă fiindu-le adăugat câteva decenii mai târziu un foarte consistent lot de monede din vremea anarhiei militare. Această ipoteză nu afectează în nici un fel caracterul de depozit de circulație al descoperirii. Ansamblul final este acela care prin ponderea sa conferă nota definitorie întregului tezaur, alcătuit probabil într-un interval de timp redus, cândva în timpul domniei lui Traian Decius, și grupând numerarul specific momentului.

Lărgind orizontul investigației noastre asupra celorlalte depozite îngropate în aceeași vreme în spațiul provinciei Dacia, constatăm că, deși cele opt descoperiri încheiate cu monede din vremea lui Decius – Bârca (I), jud. Dolj⁹, Bârca (IV), jud. Dolj¹⁰ Cuptoare, mun. Reșița, jud. Caraș-Severin¹¹, Ighișu Nou, Mediaș, jud. Sibiu¹², Leurda, Motru, jud. Gorj¹³, Lupșa de Jos, com. Broșteni, jud. Mehedinți¹⁴, Mehadia, jud. Caraș-Severin¹⁵ și Recaș, jud. Caraș-Severin¹⁶ – nu formează o serie omogenă nici din punctul de vedere al numărului de piese ce le alcătuiesc și nici din acela al modului lor de constituire, gruparea tezaurilor în funcție de ponderea care revine emisiunilor preseveriene, apoi celor ale dinastiei Severilor și, în sfârșit, pieselor bătute între anii 235 și 251 este în măsură să descrie corect situația numerarului din argint teaurizat în Dacia romană la începutul deceniului al șaselea al secolului al III-lea.

Depozitele de la Bârca IV și Cuptoare I (127 respectiv 486 piese) sunt caracterizate de o prezență sporadică a emisiunilor preseveriene (cca 1%), anilor 193–235 revenindu-le aproximativ o treime din totalul pieselor, două treimi din numerarul teaurizat aparținând emisiunilor relativ recente din vremea anarhiei militare.

Aceasta este, în mare, structura tip a celor mai multe dintre depozitele monetare încheiate la Decius. Descoperirile de la Bârca I și Leurda oferă doar exemplul unor variații valorice ale aceluiași componente structurale care nu contrastează cu datele anterioare (o medie de aproape un procent pentru monedele preseveriene, puțin peste 53% pentru anii 193–235, circa 45% revenind exemplarelor din vremea anarhiei militare).

Tezaurile de la Ighișu Nou și Recaș (156 respectiv 70 de monede) reflectă o altă manieră de constituire, numerarul ce le alcătuiește fiind reprezentat – cu excepția unei singure monede emise de Elagabal – exclusiv de emisiuni ale anilor 235–251.

În sfârșit, tezaurul de la Mehadia – cu numai 12 monede recuperate (16,66% piese preseveriene, 75% exemplare bătute între 193 și 235 și doar 8% monede din vremea anarhiei militare) – pune în evidență tendința firească în cazul depozitelor de mici dimensiuni de a elimina categoriile de numerar în genere mai slab reprezentate pe piață, monedele caracterizate de o supraviețuire întâmplătoare în astfel de depozite, oricât ar fi de puține, căpătând dimensiunea artificială a unei prezențe relativ importante, așa cum se întâmplă în cazul de față cu cele două piese de la Antoninus Pius și Commodus.

În ansamblu, tezaurele din Dacia romană încheiate în vremea lui Decius pun în evidență ponderea ne semnificativă pe piață a emisiunilor din argint anterioare lui Septimius Severus la mijlocul veacului al III-lea, numerarul tezauryizat fiind asigurat de monedele anilor 193–235 respectiv 235–251 (cu o medie de cca 30 respectiv 65%). În acest context, se cuvine să subliniem încă o dată structura neobișnuită a lotului provenind de la Bocșa, care debutează cu emisiuni de la Vespasian, grupând un volum mic de piese ale principilor Flavi (1,68%), un volum consistent de piese din vremea primilor Antonini (14,28%) și cinci monede din a doua jumătate a secolului al II-lea (4,20%). Raporturile cantitative dintre componentele depozitului ne duc cu gândul la un lot încheiat cel mai târziu în vremea lui Commodus, căruia i s-ar fi adăugat un altul, constituit de această dată la începutul deceniului al șaselea din secolului al III-lea și caracterizat, desigur, de o pondere foarte consistentă a numerarului de dată recentă, prezența a numai șapte piese care acoperă nu mai puțin de trei sferturi de secol (anii 161–235, ce ar fi trebuit să fie bine reprezentate) neavând, din punctul nostru de vedere, nici o altă explicație.

Aceste succinte observații sunt confirmate de datele furnizate de tezaurele contemporane provenind din Moesia și Pannonia, Moesia Inferior fiind provincia în care se constată cea mai importantă concentrare de depozite monetare încheiate la Decius. Descoperirile utilizate – Aquincum I¹⁷, Pilisszántó¹⁸, Pusztavám¹⁹ (Pannonia Inferior), Dobrido²⁰, Niš²¹, Sremska Mitrovica²², Vidin²³, Vlaski Do²⁴ (Moesia Superior), Berkovica²⁵, Berkovsko²⁶, Černi Vrah²⁷, Čestemensko²⁸, Daskota²⁹, Drjanovec³⁰, Galovo³¹, Gorni Dabnik³², Hajdar³³, Kočen³⁴, Lazarovo³⁵, Réka Devnia³⁶, Panajote Hitov³⁷, Plevna³⁸, Polski Sjenovec³⁹, Progorelec⁴⁰, Rusčiuk I⁴¹, Rusčiuk II⁴², Sadina⁴³, Saraja⁴⁴, Tarnene⁴⁵, Tetevensko⁴⁶, Ugărčin I⁴⁷, Ugărčin II⁴⁸, Velingrad⁴⁹, Vichovgrad⁵⁰ (Moesia Inferior) –, fără a constitui o bază de date exhaustivă, pun în evidență pe de o parte preponderența (în cele mai multe cazuri) a numerarului postseverian, fie el emis între anii 193–235 sau ulterior ultimei date menționate, asociată cu prezența prea puțin semnificativă a pieselor anterioare anului 193. Pe de altă parte, ele probează existența unor depozite de acumulare (Aquincum I, Réka Devnia) în care masa monetară majoritară este asigurată în cea mai mare măsură de emisiunile din primele două secole ale imperiului.

Ajungem astfel la problema stabilirii cronologiei pieselor care datează descoperirea și a precizării contextului istoric în care monedele au fost ascunse.

Dintre cele 23 de exemplare emise între anii 249–251, 15 poartă pe avers efigia lui Decius, iar opt pe cea a Etruscillei. Descrierea insuficient de precisă a iconografiei reversurilor ne împiedică, în cea mai mare parte a cazurilor, să ne opriam asupra unei singure determinări, ferme, și, totodată, să optăm pentru o atribuire certă în favoarea uneia sau alteia dintre emisiunile atelierelor imperiale. Indiferent însă de acest inconvenient, constatăm că, oricare ar fi identitatea exactă a pieselor care au alcătuit cândva tezaurul de la Bocșa, opțiunile existente fac ca acestea să se plaseze aproape toate în primele serii de emisiuni ale atelierelor din capitala imperiului. Astfel, monedele cu nr. 94–95 (RIC, 1 b) aparțin primei grupe bătute la Roma, în ultimele luni ale anului 249, în vreme ce exemplarele cu nr. 105 (tip RIC, 21* b sau 23–25) respectiv 106–108 (tip RIC, 28* b) se încadrează în prima parte a celei de-a doua grupe de emisiuni puse în circulație de monetăria centrală la sfârșitul lui 249 și în primele luni ale anului 250. În această din urmă

situație se află, foarte probabil, și piesele cu efigia Etruscillei, nr. 113-116 (RIC, 59* b sau 65 a), în cazul în care optăm pentru prima identificare. Cea de-a doua posibilă atribuire (RIC, 65 a) ar integra piesele în cauză emisiunilor antiohiene din prima jumătate a anului 251, dar cum tipul respectiv este unul foarte rar, această opțiune este puțin probabilă. În sfârșit, exemplarele cu nr. 96-98 (RIC, 2 b sau 12 b), 99-102 (RIC, 3 b sau 16* c), precum și 109-112 (RIC, 58 b) pot fi în egală măsură atribuite grupei I sau primei părți a celei de-a doua grupe de emisiuni ale monetăriei din Roma. Singura posibilă excepție este reprezentată de moneda cu nr. 104 (RIC, 16 c-17 b, Roma, grupa II, sfârșitul anului 249-251 sau 39* a-b ori 40*, Mediolanum, anii 250-251), care, în funcție de iconografia reversului, imposibil de precizat altfel decât ca tip general, poate fi încadrată - potrivit delimitărilor lui K.J.J. Elks⁵¹, utilizate pentru toate celelalte piese din vremea lui Decius - oriunde în cuprinsul celei de-a doua grupe de emisiuni de la Roma (anii 249-251). Atâta vreme cât nici unul dintre cele 22 de exemplare cercetate nu depășește prima parte a anului 250, considerăm că este foarte puțin probabil ca în acest singur caz să întâlnim o situație diferită.

Acumularea semnificativă a monedelor aparținând primei părți a celei de-a doua grupe de emisiuni din capitală (piesele cu nr. 104-108 și 113-116, reprezentând aproape 40% din totalul exemplarelor din vremea lui Decius prezente în tezaur), sugerează posibilitatea îngropării depozitului într-un moment situat către mijlocul anului 250. Această presupusă dată a ascunderii tezaurului sugerează integrarea acestuia din urmă în ansamblul evenimentelor legate de invazia goților lui Cniva și a aliaților lor în primăvara sau vara anului 250⁵². Ea a determinat venirea urgentă la Dunărea de Jos a Caesarului Herennius Etruscus⁵³, urmat la scurtă vreme chiar de împărat⁵⁴. Confruntarea principală pare să se fi desfășurat mai degrabă în spațiul moesic, trecerea Dunării producându-se pe la Novae⁵⁵ sau pe la Oescus⁵⁶. Marea concentrare de tezaure monetare din Moesia Inferior pare a circumscrie limitele geografice ale zonei de conflict. Cele câteva descoperiri din spațiul Moesiei Superioare (unele nesigure, cum este cazul depozitului de la Dobrido⁵⁷) pot reprezenta cel mult limita occidentală a regiunii în care ar fi putut fi resimțite influențele directe ale atacului gotic. Tezaurele din provincia Dacia încheiate la Decius sunt departe de a furniza o serie omogenă din punct de vedere cronologic sau în ceea ce privește gradul lor de recuperare, prima dintre aceste situații fiind valabilă, de altfel, și pentru puținele descoperiri din Pannonia Inferior, zonă ce pare a cunoaște mai degrabă momente de liniște⁵⁸.

În aceste condiții, este pentru moment imposibil să stabilim o legătură fermă și directă, de altfel puțin probabilă, între evenimentele militare ce se derulau în sudul Dunării în vara și toamna anului 250⁵⁹ și ascunderea tezaurului de la Bocșa. Subliniem numai, încă o dată, contemporaneitatea acestei descoperiri din sud-vestul Daciei romane, foarte apropiată de castrul de la Berzovia, cu confruntarea armată din spațiul Moesiei Inferioare. O nouă pătrundere carpică în spațiul provincial din nordul Dunării, simultan cu expediția lui Cniva și, probabil, în strânsă legătură cu aceasta⁶⁰, ar putea explica, într-o oarecare măsură, neomogenitatea cronologică a depozitelor dacice din această vreme, carpii urmând a fi alungați înainte de dezastrul de la Abrittus⁶¹.

Tabelul 2 b (continuare)

Evoluția pe etape cronologice a tezaurilor monetare încheiate în vremea lui Decius descoperite în Moesia Inferior

Etapa	Moesia Inferior									
	Rusciuk I	Rusciuk II	Sadina	Saraja	Tarnene	Tetevensko	Ugărčin I	Ugărčin II	Veligrad	Vichovgrad
I	31	32	33	34	37	38	39	40	41	42
Republica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marcus Antonius	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27 a.Chr.–68 p.Chr.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69–96	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
96–161	13	-	5	-	-	-	-	-	-	1
	0,81%	-	2,99%	-	-	-	-	-	-	0,13%
161–192	265	-	9	-	-	1	-	-	-	2
	16,55%	-	5,38%	-	-	2,85%	-	-	-	0,26%
193–217	689	1	53	4	-	9	2	-	-	74
	43,03%	2,43%	31,73%	10,81%	-	25,71%	16,66%	-	-	9,66%
218–235	438	1	8	-	-	4	-	1	-	96
	27,35%	2,43%	4,79%	-	-	11,42%	-	14,28%	-	12,53%
235–249	195	34	91	32	-	13	5	4	-	398
	12,17%	82,92%	54,49%	86,48%	+	37,14%	41,66%	57,14%	+	51,95%
249–251	1	5	1	1	-	8	5	2	-	195
	0,06%	12,19%	0,59%	2,70%	+	22,85%	41,66%	28,57%	+	25,45%
Total	1601	41	167	37	1900	35	12	7	10	766
	99,97%	99,97%	99,97%	99,99%	100%	99,97%	99,98%	99,99%	100%	99,98%

- ¹ J.G. Seidl, AÖG, 9, 1853, p. 159–162.
- ² I. Berkeszi, DélmÉreml, p. 10; D. Protase, SCN, 2, 1958, p. 294, nota 1, nr. 7.
- ³ J.-P. Callu, *La politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311*, Paris, 1969, p. 250.
- E. Petac, SCN, 12 (1997), 1998, p. 28–30, tabelele 1–4.
- ⁴ J.-P. Callu, *op.cit.*, p. 266.
- ⁵ *Ibidem*.
- ⁶ *Ibidem*, p. 255.
- ⁷ *Ibidem*, p. 266.
- ⁸ *Ibidem*, p. 255.
- ⁹ D. Tudor, CNA, 14, 1939, p. 159; Oct. Iliescu, SCN, 5, 1971, p. 327–333.
- ¹⁰ Carmen Maria Petolescu, CN, 6, 1990, p. 17–34.
- ¹¹ Zs. Ormosz, TRÉT, 7, 1881, 3, p. 108–120; J.P. Schwing, TRÉT, 7, 1881, 4, p. 165–167; B. Milleker, TRÉT, 7, 1881, 4, p. 179; I. Berkeszi, *op.cit.*, p. 25–26, nr. 1; D. Protase, *Congresso Internazionale di Numismatica, Roma, 11–16 settembre 1961, Atti*, II, Roma, 1965, tabelul de după p. 432, sub voce.
- ¹² C. Gooss, AVSL, 13, 1876, p. 272; B. Mitrea, SCIV, 4, 1953, 3–4, p. 16, nr. 11; D. Protase, SCN, 2, 1958, p. 258, nr. 6; E. Petac, *op.cit.*, p. 36, Anexa 2, nr. 7.
- ¹³ B. Mitrea, SCIV, 16, 1965, 3, p. 614, nr. 48; Gh. Popilian, RM, 2, 1965, p. 453; *idem*, Drobeta, 1974, p. 149–157.
- ¹⁴ B. Mitrea, Dacia, N. S., 15, 1971, p. 408, nr. 75.
- ¹⁵ E. Chirilă, I. Stratan, SCSibiu, 19, 1975, p. 81–82, nr. 1–12; M. Macrea, N. Gudea, I. Moșu, *Praetorium. Castrul și așezarea romană de la Mehadia*, București, 1993, p. 133, nr. 1–12.
- ¹⁶ Zs. Ormosz, TRÉT, 7, 1881, p. 9–13; *idem*, AE, 12, 1892, p. 191; I. Berkeszi, *op.cit.*, p. 36; D. Protase, *op.cit.*, p. 254, nota 1, nr. 19; D. Tudor, OTS, p. 55.
- ¹⁷ P. Kerekes, NK, 13, 1914, p. 71.
- ¹⁸ Katalin Biróne-Sey, NK, 64–65, 1965–1966, p. 9–11.
- ¹⁹ J. Fitz, *Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3 Jahrhunderts*, I, Budapesta–Bonn, 1978, p. 100.
- ²⁰ M.R. Vasić, Arheološki Vestnik, 1974, p. 66; E. Pagan, Argo, 4–6, 1967, p. 112; I.A. Mirmik, *Coin Hoards in Yugoslavia, BAR International Series*, 95, Londra, 1981, p. 61–67.
- ²¹ E. Pagan, Situla, 8, 1965, p. 114, nota; I.A. Mirmik, *op.cit.*, p. 66.
- ²² G. Orlov, Starinar, N. S., 19, 1968, p. 239–250.
- ²³ N.A. Mušmov, Izvestija Sofia, 5, 1928–1929, p. 384.
- ²⁴ E. Pagan, Argo, 4–6, 1965–1967, p. 112.
- ²⁵ T. Gerasimov, Izvestija Sofia, 15, 1946, p. 235.
- ²⁶ N.A. Mušmov, Izvestija Sofia, 6, 1930–1931, p. 318.
- ²⁷ T. Gerasimov, Izvestija Sofia, 25, 1962, p. 228.
- ²⁸ *Idem*, Izvestija Sofia, 22, 1959, p. 363; M. Mirčev, Izvestija Varna, 12, 1961, p. 142.
- ²⁹ T. Gerasimov, Izvestija Sofia, 8, 1934, p. 469.
- ³⁰ *Idem*, Izvestija Sofia, 20, 1955, p. 606.
- ³¹ N.A. Mušmov, Izvestija Sofia, 1, 1921–1922, p. 240.
- ³² T. Gerasimov, Izvestija Sofia, 27, 1964, p. 242.
- ³³ N.A. Mušmov, Izvestija Sofia, 5, 1928–1929, p. 385–386.
- ³⁴ *Idem*, Izvestija Sofia, 2, 1923–1924, p. 231.
- ³⁵ T. Gerasimov, Izvestija Sofia, 20, 1955, p. 606.

- ³⁶ N.A. Mušmov, *Le trésor numismatique de Réka Devnia*, Sofia, 1934.
- ³⁷ T. Gerasimov, *Izvestija Sofia*, 26, 1963, p. 260.
- ³⁸ H. Mattingly, *F.S. Salisbury, NC*⁵, 4, 1924, p. 210–238.
- ³⁹ N.A. Mušmov, *Izvestija Sofia*, 1, 1921–1922, p. 241.
- ⁴⁰ T. Gerasimov, *Izvestija Sofia*, 17, 1950, p. 318.
- ⁴¹ N.A. Mušmov, *NZ*, 11, 1918, p. 43–54; W. Kubitschek, *NK*, 11, 1918, p. 42.
- ⁴² T. Gerasimov, *Izvestija Sofia*, 11, 1957, p. 315.
- ⁴³ N.A. Mušmov, *Izvestija Sofia*, 2, 1923–1924, p. 229.
- ⁴⁴ *Idem*, *Izvestija Sofia*, 5, 1928–1929, p. 386.
- ⁴⁵ T. Gerasimov, *Izvestija Sofia*, 27, 1964, p. 244.
- ⁴⁶ N.A. Mušmov, *Izvestija Sofia*, 1, 1921–1922, p. 240.
- ⁴⁷ T. Gerasimov, *Izvestija Sofia*, 22, 1959, p. 360.
- ⁴⁸ *Idem*, *Izvestija Sofia*, 27, 1964, p. 241.
- ⁴⁹ *Idem*, *Izvestija Sofia*, 22, 1959, p. 361.
- ⁵⁰ G. Seure, *RN*⁴, 26, 1923, p. 22–23, nr. 30.
- ⁵¹ K.J.J. Elks, *NC*⁷, 12, 1972, p. 113–115.
- ⁵² F.S. Salisbury, H. Mattingly, *JRS*, 14, 1924, p. 17; A. Alföldi, in *The Cambridge Ancient History*, XII, Cambridge, 1939, p. 144; *RIC*, IV, 3, p. 117.
- ⁵³ Pentru atribuirea calității de Caesar lui Herennius Etruscus în aprilie sau iunie 250, vezi *RIC*, IV, 3, p. 109; pentru o datare mai târzie (septembrie 250), vezi F.S. Salisbury, H. Mattingly, *op.cit.*, p. 12.
- ⁵⁴ *RIC*, IV, 3, p. 117.
- ⁵⁵ A. Calderini, *I Severi. La Crisi del Impero nel III secolo*, Bologna, 1949, p. 153.
- ⁵⁶ G. Seure, *op.cit.*, p. 125, nota 3; A. Alföldi, *op.cit.*, p. 143.
- ⁵⁷ Vezi nota 20.
- ⁵⁸ A. Mocsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Roman Provinces of the Roman Empire*, Londra–Boston, 1974, p. 203.
- ⁵⁹ C.C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane*, București, 1995, p. 120–121.
- ⁶⁰ A. Alföldi, *loc.cit.*
- ⁶¹ *Ibidem*; C.H. Opreanu, *Dacia romană și Barbaricum*, Timișoara, 1998, p. 90.

THE ROMAN IMPERIAL COIN HOARD DISCOVERED AT BOCȘA, CARAȘ-SEVERIN COUNTY

ABSTRACT

The coin hoard was discovered in 1851, on the road between the villages Bocșa and Ramna. It contains 119 Roman imperial coins from Vespasianus to Trajan Decius as follows: Vespasianus 2 AR, Hadrian 4 AR, Hadrian: Lucius Aelius Caesar 1 AR, Antoninus Pius 4 AR, Antoninus Pius: Diva Faustina 4 AR, Antoninus Pius: Marcus Aurelius Caesar 2 AR, Antoninus Pius: Faustina II 3 AR, Marcus Aurelius 2 AR, Commodus 3 AR, Septimius Severus 1 AR, Elagabalus 1 AR, Gordianus III 28 ant., Philippus I 23 ant., Philippus I: Otacilia Severa 3 ant., Philippus II 12 ant., Trajan Decius 19 ant., Trajan Decius: Herennia Etruscilla 4 ant., unidentified ant. 3. Most of the coins are issues from Gordianus III, Philippus I and Trajan Decius, those struck between 238 and 251 representing 77.31% of the hoard. It is a classical example of the structure of a circulation treasure. The

Flavian emperors are represented by only two coins (1.48%), there are over 15% (15 coins) of the first Antonins from the hoard and only five coins for the last half of the second century A.D. (4.20%). The Severance dynasts are very slightly represented by two silver coins (1.68%). The last period (years 235-251) supplies to the hoard more than 77% of the total. This situation together with the over 20% coins struck before the year 193 suggests a pre-existent nucleus of old issues. That is the single possible explanation for the presence of seven coins from 75 years (161-235) and only two from 193 to 238.

The contemporary hoards from Pannonia Inferior, Dacia, Moesia Superior and Moesia Inferior also prove the preponderance of the post 193 currencies.

The last coins of the hoard belong to the first Decius reign' issue of Rome or to the beginning of the second one, the treasure being buried after the middle of the year 250.

EXPLANATION OF THE TABLES

Table 1. The distribution of coins for each reign in the monetary hoards from Decius reign' discovered in Pannonia Inferior, Moesia Superior, Dacia and Moesia Inferior.

Table 2 a. The distribution of coins for each chronological stage in the monetary hoards from Decius reign' discovered in Pannonia Inferior, Dacia and Moesia Superior.

Table 2 b. The distribution of coins for each chronological stage in the monetary hoards from Decius reign' discovered in Moesia Inferior.